

ISSN 2072-4772

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ
імені Г.С. КОСТЮКА НАНУ УКРАЇНИ

Екологічна психологія
Том VII. Випуск 29

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Іван Г.О.	Соціальна особистість	118-122
Лінійко-мікротехнічний метод в діагностичній практиці	123-126	С.В. Сиротюк
Інформація є інструментом позитивного змінення в соціальному просторі	127-130	О.В. Сиротюк
Інформація є інструментом позитивного змінення в соціальному просторі	131-134	(О.В. Сиротюк, М.А. Задорожний, А.В. Балашов, В.М. Ковальчук)
Фондова (рос.)	135-142	С.В. Сиротюк
Народне творчіство як психомотив	143-150	С.В. Сиротюк
Вогнеструменний симпозіум (рос.)	151-158	Ю.І. Ільїн
Нарис позитивної соціальної реальності (рос.)	159-166	Ю.І. Ільїн
Соціальна адекватність адекватна	167-174	С.В. Сиротюк

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАН України. - Житомир: "Вид-во ЖДУ ім. І. Франка", 2012. - Том VII. Екологічна психологія. - Випуск 29. - 514 с.

Головний редактор:
дійсний член НАН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Редакційна колегія:

Чепелєва Н.В. (заступник головного редактора), дійсний член НАН України, доктор психол. наук, професор; Моляко В.О., дійсний член НАН України, доктор психол. наук, професор; Балл Г.О., член-кореспондент НАН України, доктор психол. наук, професор; Борисевський М.Й., член-кореспондент НАН України, доктор психол. наук, професор; Карамушка Л.М., член-кореспондент НАН України, доктор психол. наук, професор; Смульсон М.Л., член-кореспондент НАН України, доктор психол. наук, професор; Болтівець С.І., доктор психол. наук, професор; Кокун О.М., доктор психол. наук, професор; Швалб Ю.М., доктор психол. наук, професор; Піроженко Т.О., доктор психол. наук, ст. н. с.; Кісарчук З.Г., кандидат психол. наук, ст. н. с.; Семенова Р.О., кандидат психол. наук, ст. н. с.; Чепа М.-Л.А., кандидат психол. наук, ст. н. с.

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАН України.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(Постанова Президії ВАК України № 1-05-5 від 1.07.2010)

ЗМІСТ

Байдарова О.О. (Україна)	Супервізія як необхідна умова формування екологічної взаємодії консультанта з клієнтом	7-20
Барашева О.І. (Україна)	Феномен життєвого простору особистості в екопсихологічному вимірі	21-30
Белановська М.Л. (Білорусь)	Гендерна ідентичність жінки: проблеми розвитку (рос.)	31-39
Белановська О.В. (Білорусь)	Знаково-символічна діяльність і формування людської суб'єктивності (рос.)	40-52
Буковська О.О. (Україна)	Екопсихологічна сутність рефлексії молоддю поняття здоров'я	53-60
Варафа Л.А. (Україна)	Теоретичний аналіз особливостей виникнення та переживання почуття щастя у особистості	61-69
Варга В.С. (Україна)	Етнопсихологічні особливості проблем адаптації дітей українського і угорського етносів до шкільного середовища	70-79
Власова О.І., Горач Н.В. (Україна)	Порівняльне дослідження якості життя жінок з артеріальною гіпертензією	80-90
Гагарін О.В. (Росія)	Еколо-орієнтований світогляд особистості як психологічна, акмеологічна і педагогічна проблема (рос.)	91-102
Головльова О.В. (Україна)	До проблеми соціально-психологічної адаптації до трудової діяльності сучасних випускників вуз	103-112
Горбань Г.О. (Україна)	Соціально-психологічні особливості прийняття рішень у соціальних системах різних форм організацій	113-122
Грезе О.В. (Україна)	Модус життя і екологія внутрішнього простору особистості в літньому віці (рос.)	123-130
Громова І.О. (Білорусь)	Реконструкція сімейної системи: окремі феномени (рос.)	131-142
Дідковський С.В. (Україна)	Поняття про знання в психології когнітивного спілкування (рос.)	143-150
Єрмаков Д.С. (Росія)	Нарис психології сталого розвитку (рос.)	151-160
Жарікова С.Б. (Україна)	Соціально – психологічна адаптація підлітків як прояв психологічного здоров'я	161-168

ЗНАКОВО-СИМВОЛИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ФОРМИРОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ СУБЪЕКТИВНОСТИ

УДК 159.922

БЕЛАНОВСКАЯ Ольга Викторовна

Зав.кафедрой возрастной и педагогической психологии Белорусского государственного педагогического университета им. М.Танка, кандидат психологических наук, г.Минск, Беларусь

ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ СУБ'ЄКТИВНОСТІ

У статті обговорюються проблеми суб'єктивності як предмету розвитку особистості. Знаково-символічна діяльність розглядається як умова формування особистості. Здійснено спробу презентувати етапи в розвитку символічної діяльності як ряд моделей, що формують систему. Обґрунтковується і емпірично доводиться зв'язок суб'єктивності із генезою особистості **символічне орієнтації**.

Ключові слова: особистість, суб'єктивність, знаково-символічна діяльність, психологічна семіотика, заміщення, моделювання, експериментування.

В статье обсуждаются проблемы субъективности как предмета развития личности. Знаково-символическая деятельность рассматривается как условие формирования личности. Предпринята попытка представить этапы в развитии символической деятельности как ряд моделей, формирующих систему. Обосновывается и эмпирически доказывается связь субъективности с генезисом личностной символической ориентации.

Ключевые слова: личность, субъективность, знаково-символическая деятельность, психологическая семиотика, замещение, моделирование, экспериментирование.

Изучение личности всегда привлекало внимание исследователей. Однако, довольно часто, вместо глубокого изучения личностных особенностей, акцент смещался на процессы развития и новые черты, изменяющие личность с течением времени. Мы полагаем, что при изучении личности важно представлять, что развивается и что изменяется в объекте развития.

В недавних работах выделилось новое направление, которое определяет развитие личности в рамках субъективности [7; 11; 16 и др.]. Исследователи стремятся к изучению в человеке исключительно человеческого, рассматривают единство материального и идеального в природе человека, взаимосвязь между человеком и объективной реальностью. Это существенно меняет существующую схему анализа личности.

Понятие «субъект» и субъектный подход при исследовании психики человека были введены в психологию С.Л. Рубинштейном. Тем не менее, как указывает Л.И. Анциферова [2], в течение длительного времени понятие «субъект» и «принцип субъекта» не

Белановська О.В.

привлекали внимания отечественных психологов. В то же время в западной психологии, в теориях личности, построенных на основе психоаналитической практики, понятие «субъект» занимает одно из центральных мест. Оно обозначает способности человека быть инициирующим началом, первопричиной своих взаимодействий с миром, с обществом; быть творцом своей жизни; создавать условия своего развития; преодолевать деформации собственной личности. [2, с. 29–30].

В отечественной психологии понятия «субъект» и «личность» оказались сопряженными [2, с. 31]. Так, в концепции Л.И. Божович [5] термин «субъект» выступал как важнейшее качество личности, как способность владеть миром, творить себя, создавать нечто новое в социуме. В работах Б.Г.Ананьева [1] интеграция индивида, личности и субъекта деятельности происходила на уровне развития человека как индивидуальности, однако оставалось неясным, как при таком синтезе психологически преобразуются личность и субъект.

На основе теоретического анализа содержания научных подходов к развитию субъективности личности, О.А. Еремеева [10] делает вывод о том, что в общепсихологическом плане субъект – это человек, которого характеризуют активность, способность к саморазвитию и интеграции, самодетерминации, саморегуляции, самодвижению и самосовершенствованию. В качестве основных функций субъективности рассматриваются: целостность, активность, саморегуляция, саморазвитие, автономность, уникальность. Для человека, являющегося носителем субъективности, окружающая действительность выступает как объект действия, познания и преобразования [10, с. 10].

В.Т. Кудрявцев и Г.К. Уразалиева называют субъектом человека, который способен «вступить в особые отношения» с самим собой, обратиться к самому себе. Его характеризует гордое «само...», будь то: самосознание, развитое до уровня рефлексии, самостоятельность, самодеятельность, самообучаемость, за которой стоит более общее качество – открытость к самосовершенствованию и саморазвитию и т.д.» [12]. Иными словами, субъект – это человек, способный встать в активную позицию к собственной жизнедеятельности. Он представляет собой непосредственно ту инстанцию, на которой разворачивается акт развития деятельности.

С точки зрения Т.И. Куликовой [13], субъектность – центральное образование человеческой реальности и центральная категория психологии человека (его личности). Так как субъектность является свойством личности, то личностные детерминанты (мотивационно-смысловая сфера личности и самосознание) будут определять субъектность человека.

Под суб'єктивністю часто имеют в виду «самість», «індивідуальну всеобщість» [7], спосібність людини отнестись до себе, своєї діяльності як до об'єкту. Человеческа суб'єктивність спосібна змінити світ, вона соединяє разом елементи, моменти, частини буття і превращає їх в предпосылки, умови і моменти руху самого людини, її особистого, як називає це І. Ватін, «буття для себе» [7, с.49].

Откуда ж возникає у дитини тенденція до саморозвитку, як вона реалізується і еволюціонує? Орієнтуючись на концепцію Л.С. Выготского, естественным буде іскати корни цієї тенденції в сфері взаємовідносин дитини со зрослым [8]. Зде необхідно уточнення. В концепції Д.Б. Эльконіна [17] зростання довлеє над детством. Зростаючий «запускає» механізми детского розвитку, задає її смыслообразуючий контекст, являється тем, к чому устремлено розвиток, і з чим воно має постійно спирається.

В своїх наукових днівниках Д.Б. Эльконін пише, що образ зростаючого (родителя, няньки, учителя) для дитини – це не образ іншої людини, а образ майбутності самого дитини, заданий через образ іншої [17]. Розвивається не сам по собі дитина, а особа общість – двуполосна система – «дитинка – зростаючий». Вона являється носителем єдиної (трансперсональної) психики. «Це і являється фундаментальним критерієм саморозвитку дитинки в якості індивідуального суб'єкта» [12].

Особа проекція людини як єдиного цілого – це її буття в якості суб'єкта. «Людина є суб'єкт, – пише А.В. Брунський, – це вища системна цілісність всіх її сложніших і протирічливих якостей, в першу очередь психіческих процесів, становління і якостей, її сознання і бессознательного» [6, с.30].

Следуя концепціям, зображенням в роботах І.В. Ватіна [7], В.І. Слободчикова [15; 16], ми полагаємо, що іменно в соціальному оточенні у дитини поступово формується характерне для всіх людей якіство – суб'єктивність як особа інтегративна форма общественного буття людини, яка характеризується спосібністю асимилювати явища буття як факти діяльності. Це форма общественного буття на личностному рівні, всередині самой людини, а не по відношенню до зовнішньому світу. Согласно І.В. Ватіну [7], придбання такої соціально-обумовленої личностної внутрішньої універсальності проявляється в неограниченої можливості бути кимугодно, в при способленні та абсолютній змінливості.

Формування суб'єктивності дозволяє людині вийти за біологічні рамки та предполагає як змінення її самого, так і змінення світу відповідно до людськими прагненнями,

появленням спосібності формувати своє особисте «Я», створювати свій особистий світ та посередством цього породжувати нові форми буття, нову онтологію.

По мнению М.А. Гусаковского [9], существуют несколько принципиальных актов, которые имеют решающее значение в процессе развития субъективности, разворачивающихся последовательно в онтогенезе: это конституирование области собственно психической реальности (6 месяцев), запуск механизма представления и замещения; «стадия зеркала» (2,5 года), отчуждение и принятие первого целостного образа человека, формирование собственно-личного образа; овладение языком, наделение слов и вещей именем и значением; развитие собственной идентичности в соотношении с образом «Другого», построение картины мира, конструирование реальности путем установления соответствий внешнего и внутреннего миров.

У людини виникає здатність превертати свою собственную життєдіяльність в предмет практичного преобразування. Він може розглядати себе як об'єкт змін, які він хоче, і, в то ж час, як суб'єкт, який активно претворяє ці зміни в житті. Це, саме по собі, творчий дієвість, в якій він відокремлюється від жесткого детермінізму об'єктивної реальності та створює основу людської свободи.

Ми попробуємо проаналізувати складні взаємовідносини, сущісні між процесами генезиса суб'єктивності в людині та розвитком індивідуальної символічної орієнтації, т.е. знаково-символічної діяльності, засобами якої дитина зустрічається з буттям, з світом людей та ідей. П.А. Флоренський писав: «Всю свою життєдіяльність я думав об одній ідеї: об отношении феномена до ноумену, я хотів відкрити ноумен в феномені, відкрити його і форми, які він в себе заключає – о символі» [18, с. 13]. Ми вважаємо цю ідею однією з центральних в уявленні людської сущності.

Важно помітити, що суб'єктивність виникає не як асимиляція об'єктів та їх функцій або інтериоризація їх соціального впливу, а як результат досвіду людства. Вона проявляється через різноманітні знакові системи при прямому взаємодії з іншими людьми, через відношення з уже підтриманими суб'єктами – носителями такого досвіду. Согласно В.І. Слободчикову, в процесі розвитку різноманітні форми людського со-буття превертати в буття, у людини виникають різноманітні здібності, які дозволяють їй вступати в різноманітні об'єкти людей та з ними відповідно до своїми формами культури та виходити з них, починаючи створювати нові форми, щоб проявити свою індивідуальність [15].

Ребенок рождается в культурно-историческом поле наличной социальности. Другой человек для него не просто одно из условий его развития, а фундаментальное онтологическое основание самой возможности возникновения человеческой субъективности, основание нормального развития и полноценной жизни человека [16, с. 17]. Ребенок, неразрывно связанный с взрослым, формирует с ним определенное пространство со-бытия. Благодаря этому зарождаются специфически человеческие способности, «функциональные органы» субъективности, позволяющие ребенку впоследствии действительно «встать в отношение» к своей жизнедеятельности. Со-бытие, по мнению В.И Слободчикова, это объект развития личности. Со-бытие и есть то, что развивается, результатом развития чего оказывается та или иная форма субъективности. В онтогенезе формы со-бытия усложняются, дифференцируются, совершенствуются, оставаясь одновременно и теми же самыми и другими из-за противоречия между двумя внутренними процессами – обособления и отождествления.

В процессе обособления ребенка в начальной форме со-бытия происходит преобразование связей в отношении, что в принципе является фундаментальным условием становления индивидуальности.

В ходе отождествления ребенка со взрослым происходит восстановление и порождение связей, что фактически лежит в основе приобщения к общечеловеческим формам культуры. Эти два противоположных процесса (обособление и отождествление) стали живым противоречием со-бытия. «Через это двойное отношение – к человеку как индивидууму и человеку как виду – детская колыбель становится «колыбелью социализации» и ребенок, лежащий в ней, начинает считать себя человеком». Ребенок начинает формировать свой внутренний мир как мир отдельного человека [7, с. 61].

В онтогенезе субъективность возникает в виде отдельных качеств ребенка появляющихся в со-бытии со взрослым и являющихся изначально социальными. С развитием знаковости, в частности, с развитием речи, самой универсальной из всех знаковых систем, ребенок начинает постигать свое «Я» [16, с. 20]. Действуя в психологическом пространстве со-бытия, ребенок, в пределах своих возможностей, улавливает и усваивает сущность особых объектов – других людей. В условиях становления индивидуальности ребенка человеческий язык, знаковые системы, символы выполняют инструментальную функцию.

Появление индивидуальности в контексте знаково-символической деятельности может быть связано с несколькими важными моментами: отделение функции (качества, свойства) от

объекта-носителя; превращение ее из знака для другого в знак для себя; поглощение материального существования функциональным; приобретение материального статуса через функциональное существование; приобретение своей собственной объективной ценности через функциональное существование; двойное определение независимого функционального существования через конкретные и более широкие системы «циркуляции».

Другими словами, отделенные от других людей, качества и свойства выводятся за границы своих прямых носителей. В некотором роде, они противопоставляются человеку, что формирует особую знаковую действительность. Согласно И.В. Ватину «субъективность как бы отрывается от своей объективной основы, становится «знаком себя», приобретает независимую объективно социализированную ценность, становится независимой по отношению к самой себе» [7, с. 47].

Именно использование знака позволяет человеку выйти за пределы «наличного данного» и перейти в план «абстрактного иного», и, следовательно, выйти за пределы поглощенности бытием, и осмысливать себя как субъекта своей деятельности и источник своей судьбы. В онтогенезе, в процессе становления субъективности с точки зрения знаково-символической деятельности, реализуются три группы семиотических отношений: взрослый как знак для ребенка, ребенок как знак для других, ребенок как знак для самого себя. Последнее связано не только с самопознанием, но и с раскрытием своих возможностей.

С самого начала развития ребенка, между ним и взрослым существует особая знаковая связь, своего рода взаимное знаковое общение. Любопытно то, что знаковые системы взрослого и ребенка совпадают только частично и служат только для данного ребенка и взрослого в данный момент их существования. Только позднее, шаг за шагом, ребенок начинает понимать код, используемый взрослым.

Возникновение знаково-символической деятельности связывается с развитием практической деятельности ребенка. При этом важная роль в формировании знаковой деятельности отводится речи. Указывая на роль слова в развитии ребенка, Л.С.Выготский отмечал, что название предмета словом не одномоментное открытие того, что каждая вещь имеет свое название, а усвоение новых способов оперирования вещами с помощью их называния [8].

Речь освобождает ребенка из погруженности его в со-бытие и делает возможной способность постигать свое собственное «Я» [16, с. 20]. Через слово субъективность впервые становится для себя самой предметом. В речевом общении ребенок начинает выполнять первые собственно орудийные, и квази-орудийные (игровые, сим-

воліческие) дії. Перші обслуговують непосредственне включення дитини в спільнотну діяльність з дорослими. А другі обслуговують включення її в ті форми жизнедеяльності дорослого, які не доступні дитині на практиці, але можливі в іграх і символах.

Суміннєм отримати дії від предмета, пов'язано одно з основних досягнень раннього детства - зародження знаково-символічної функції [3; 4]. Коли дитина починає виконувати дії без предмета чи з предметом, який не відповідає, він терєє своє практичне значення і перетворюється фактически в обозначення реального дії. Потім за обозначенням дії виникає і обозначення предмета, заміщення одного іншим.

Отримавши від конкретної ситуації, її «удвоєння», викликане переносом в ідеальний план, і, як наслідок, виникнення сознання - це єдине для розуміння процесів розвитку, що відбувається в цей період. Представлення типу «як будто» є основою, завдяки якому можна приписувати дитині сознання. Від функціональних дій першої половини раннього віку, коли у кожного предмета є назначення: ложка щоби їсти, чашка щоби пити т.д., відбувається переход до ситуації, коли одне функціональне дії «накладається» на інше функціональне дії та знак цього функціонального дії переходить на значення іншого - виникає заміщаюче дії як предметне заміщення. Функціональне дії в своїй перспективі стають заміщаючими. Ідея цього дитині дає дорослому.

В супутніх дитини і дорослого, виникає визначене знакове пространство, яке містить особливу знакову інформацію, яку потрібно розуміти та використовувати в процесі актуалізації знакової діяльності. На кожній ступені розвитку особистості дитини знаково-символічна діяльність приймає різноманітні форми.

Ми вважаємо, що використання знаковими засобами целесообразно розглядати як діяльність. В філософській та психологічній літературі діяльність розглядається як форма активного ставлення до оточуючому світу, зміст якої складається з його целесообразне змінення та преобразування. Серед найважливіших характеристик діяльності вказуються її предметність та осознаність. Даними характеристиками відносяться і до діяльності з знаково-символічними засобами. Внутрішній знаково-символічній діяльністі проходить специфікація структур та способів функціонування, пов'язана, передусім, з функціями знаково-символічних засобів.

Вслед за Е.Е.Сапоговою [14], під знаково-символічною діяльністю ми розуміємо складне, системне, многоуровневе, ієрархічно організоване утворення, дозволяюче моделювати та преобразовувати в інтересах планів сознання суб'єкта об'єктивний світ; конструювати ідеалізовану предметність та операціювати в ній знаками та символами.

Е.Е. Сапогова вказує, що заміщення, моделювання та уміння експериментувати можуть формувати особливу систему, рівень розвитку знаково-символічної діяльності дитини в онтогенезі [14]. Можна предположити, що кожному з них відповідає своя окрема тип діяльності, породжуючих їх, та своєвіднадто відмінний рівень познавальної розвитку, т.е. зовнішніх та внутрішніх ліній існування.

Для описання критеріїв для названих трьох рівнів необхідно визначити значення форм і рівнів знаково-символічної діяльності в еволюції. Другими словами, важко визначити, які функції виконує той чи інший рівень знаково-символічної діяльності. Можна виділити наступні функції:

- Функція репрезентації чи заміщення. В цьому випадку існує вимінення освоєння дитинкою елементів вже існуючих знакових систем (абетики, синтаксису); представленість елементів дій в елементах знакових систем (речевої, жестової, графічної т.д.).
- Функція побудови ідеалізованої предметності. Ця функція пов'язана з організацією знакових елементів в систему «картина світу», а також побудовою картини особистості суб'єкта.
- Познавальна функція. Вона дозволяє знаково-символіческим утворенням використовувати реальність в діяльності людини, засобом відображення предметів та явищ з метою проникнення в їх суть.
- Функція опережаючого відображення в реальністі (чи функція антиципації, евристична функція). Надстраївайшись над познавальною функцією та використовуючи її продовження, вона дозволяє використовувати знаково-символічною діяльністю відокремитися від логіки пов'язаної з нею реальністю та реалізувати креативні, творчі здібності людини, здатність опережаючо відображати реальністі, отримати більшими ступенями свободи відносно реальністі.
- Комунікативна функція. Ця функція передачі повідомлення від одного людини до іншої. В більшій мірі вона береть на себе мову.

- Функція управління. Данна функція являється средством організації суб'єктом собственої діяльності, контролю за її осуществленням в соотвітствії з целями і потребностями людини [14, с.73].

Виделені в качестве уровней становлення знаково-символичної діяльності замещені (включаючі кодування і дешифрування), моделювання (поглощаючі схематизацію) і експериментування в той чи інший мере виконують все ці функції. Можна предположити, що від рівня до рівня осуществляється розширення ряду функцій і змінення інших, а в основі лежать найбільш загальні, універсальні функції – комунікативна, познавальна функція і функція презентації.

Замещені як рівень і форма знаково-символичної діяльності є носієм функції презентації, а також в розвинутому виді – функції побудови ідеалізованої предметності. Моделювання, опираючись на замещені, осуществлює функцію побудови ідеалізованої предметності в різних знакових системах, осваюваних людиною, познавальну функцію, частично функцію презентації і функцію управління. Базуючись на замещені і моделюванні експериментування реалізує познавальну функцію, функцію управління, а особливо – функцію антиципації, опережаючої отображення. Можна предположити, що експериментування затрагує і функцію презентації через створення нових знакових систем. Все це дозволяє зробити висновок, що по своїм фундаментальним функціям виделені форми знаково-символичної діяльності демонструють ізвестну преємственість і взаємозалежність, взаємообумовленість.

Важно відрізнити, які з названих функцій виделені рівні реалізують по відношенню до замещеного контенту. Замещені, наприклад, по відношенню до контенту презентаційної діяльності можуть виконувати все ці функції, крім відстані. Моделювання берет на себе функції обозначення, зображення замещеного контенту, розкриття його сущності. Експериментування осуществляє функції розкриття сущності і відстані.

Все три рівні мають зовнішній і внутрішній план діяльності. В формі внутрішнього плана діяльності знаково-символічна діяльність вплітається в інші форми людської діяльності. Що ж касається зовнішньої сторони, то можна сказати наступне. На рівні замещені відбувається освоєння алфавітів і синтаксисів тих існуючих знакових систем, якими люди користуються в даному суспільстві. Поэтому тут реалізуються процеси номіна-

ції, індикації і т.д. Ребенок як би встановлює перші соотношення, відповідності елементів реального світу елементами знакової системи, починає освоювати операції переноса значень з одного на інший.

На рівні моделювання ідуть процеси створення «ідеалізованої предметності». Операції над цією квазипредметністю дозволяють отримати інформацію про значущі характеристики замещеного діяльності. Тут виражені процеси абстрагування, операціональності, симультанності. На рівні мисленого експериментування можливі уже процеси виділення цілого раніше виделенням його частей, трансформація моделей відповідно до різноманітними системообразуючими принципами, перенесення признаків з об'єкта на об'єкт відповідно до евристичної логіки суб'єкта.

Важно підкреслити преємственість виделених рівнів на рівні глибинних процесів, т.е. без влади процесами замещені неможливе моделювання; моделювання є умови формування уміння експериментування. Замещені як би поставляють моделюванню «будівельні операції», способи дій з знаками, символами, семіотичними системами. Уміння експериментування ж, надстраховуючи над освоєнням моделювання, надає суб'єкту можливість творчості.

Знаково-символічна орієнтація як цілісна система появляється в дитинстві, хоча різальні її компоненти можуть розвиватися неравністю. Наприклад, в старшому дошкільному віці, ця система може бути фігуально представлена як «вчера – сьогодні – завтра». Замещені це «вчера» знаково-символичної функції, без якого «сегодня» (моделювання), і «завтра» (уміння експериментування) неможливе.

Іменно в рамках знакової діяльності (замещені, моделювання, уміння експериментування) ребенок осваює тот внутрішній будівельний матеріал, із якого створюється квазипредметність, дозволяючи дитині поднятися на якісно новий рівень розвитку: можливість віднести до себе як знаку для себе [3; 4; 19].

Полагаю, що в основі розвитку личностної суб'єктності лежить овладіння знаково-символічними засобами, ми можемо утверждать, що начальний рівень розвитку личності будується на основі овладіння замещені як засобом знаково-символичної діяльності. Тут дитина осваює тот рівень ідеалізованої предметності, на якому відбувається появлення я-замещеній, які є началом розвитку личностної суб'єктності на їх первинному рівні, що було доказано в наших дослідженнях [3; 4; 19].

Стихийное развитие и специальное обучение приводят ребенка к освоению деятельности в квазидействительности. Это еще не абстракция, однако, в квазиреальности идут процессы создания «идеализированной предметности». В оперировании знаковыми средствами эта стадия представлена моделированием. Представления о себе у ребенка расширяются, становится возможным оперирование знаниями о себе. Проводимые нами в этом направлении исследования позволяют предполагать наличие данной связи [3].

В оперировании знаковыми средствами на стадии уровнем умственного экспериментирования, возможны процессы видения целого раньше выделения его частей, трансформация моделей в соответствии с разнообразными системообразующими принципами, перенесение признаков с объекта на объект в соответствии с эвристической логикой субъекта [4, с. 11-17]. Знаки, символы, модели, все эти познавательные средства, превращаются в эвристические орудия, при помощи которых индивид достигает ответного воздействия на окружающую среду, навязывая свою субъективную логику, свое понимание меры вещей, и находит, таким образом, внутренние связи в окружающем его мире.

Перенося свойства с одного предмета на другой, сознание ребенка реструктурирует последний, делает его гетерогенным. Это приводит к поиску новой гомогенности. Для этого выделенному свойству придается статус системного, конструктивного, способного образовать новую сущность из «старых» частей в соответствии с новыми системными чертами. Понимание и удержание в сознании новой сущности, приспособление к ней «реструктурированных» систем, формирует основу творческой деятельности.

Таким образом, развитая знаково-символическая позволяет уединить и усилить человеческие способности в реальном мире. Опережающее отражение действительности обеспечивает цельное, всестороннее познание мира, позволяет «видеть мир глазами других людей», и является предпосылкой сознания, характерного только для человека.

Література

1. Ананьев, Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М.: Наука, 1977. - 380 с.
2. Аицяферова, Л.И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно-деятельностного подхода // Проблема субъекта в психологической науке / Отв. ред. А.В. Бруштинский, М.И. Воловикова, В.Н. Дружинин. – М.: Издательство «Академический проект», 2000. - 320 с.

3. Белановская, О.В. Генезис Я-форм замещения у детей раннего возраста в условиях нормы и социальной депривации: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10 / Бел. гос. пед. ун-т. – Мин., 2000. – 20 с.
4. Белановская, О.В. Проблемы генезиса знаково-символической деятельности // Психологический журнал. – 2009. – № 4. – С. 11-17.
5. Божович, Л.И. Проблемы формирования личности / Под ред. Д.И. Фельдштейна. – М.: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 352 с.
6. Бруштинский, А. В. Проблемы психологии субъекта. – М.: ИП РАН, 1994. – 109 с.
7. Ватин, И.В. Человеческая субъективность. – Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 1984. – 197 с.
8. Выготский, Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Детская психология. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 432 с.
9. Гусаковский, М.А. Ребенок в понимании взрослого // Первое сентября. – 2001. – № 56. – с. 4-5.
10. Еремеева, О.А. Развитие субъектности личности студентов в условиях деятельностного образовательного пространства вуза: автореферат дис.... канд. психол. наук: 19.00.13. – Казань, 2008. – 24 с.
11. Кон, И.С. Открытие «Я». – М.: Политиздат, 1978. – 367с.
12. Кудрявцев, В.Т., Уразалиева, Г.К. Субъект деятельности в онтогенезе // Мир психологии. – 2007. – № 4. – С. 184-188.
13. Куликова, Т.И. Субъектность как центральное образование человеческой реальности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.universitys.ru//images/stories/nir/11/kylikova.pdf>. – Дата доступа: 17.01.2012.
14. Сапогова, Е.Е. Ребенок и знак: Психологический анализ знаково-символической деятельности дошкольника. – Тула: Приок. кн. изд-во, 1993. – 264 с.
15. Слободчиков, В.И., Исаев, Е.И. Основы психологической антропологии: Психология человека: Введение в психологию субъективности. – М.: Школа-Пресс, 1995. – С. 177-205.
16. Слободчиков, В. И. Психологические проблемы становления внутреннего мира человека // Вопросы психологии. – 1986. – №6. – С.14-22.
17. Эльконин, Д. Б. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
18. Флоренский, П.А. Столп и утверждение истины. – М., 1990. – Т. 1. – 490 с.
19. Belanovskaya, O. A Sign as a Psychological mechanism of Personal Development // The XII th European Congress of Psychology, Istanbul, Turkey, July 4-8, 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ecp2011.org/assets/Uploads/ecp-posters.pdf – Дата доступа: 25.08.2011

SIGN-SYMBOL ACTIVITY AND DEVELOPMENT OF THE HUMAN SUBJECTIVITY

Belanovskaja O.V.

This article is discussed the problem of subjectivity as an object of personal development. Sign-symbol activity is considered as a factor of personality's formation. An attempt was made to present the stages in the development of symbolic activity as a series of models that form the system. Grounded and empirically prove the relation of subjectivity with a genesis of individual symbolic orientation.

Keywords: personality, subjectivity, sign-symbol activity, psychological semiotics, substitution, modelling, experimenting.

ЕКОПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ РЕФЛЕКСІЇ МОЛОДДЮ ПОНЯТТЯ ЗДОРОВ'Я

УДК 159.9.01

БУКОВСЬКА Ольга Олександрівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри екологічної психології та психічного здоров'я, Чернігів, Україна

В статті аналізується значення рефлексії поняття «здоров'я» молоді з точки зору екопсихологічного підходу.

Ключові слова: здоров'я, психічне здоров'я, екопсихологічний підхід.

ЭКОПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ РЕФЛЕКСИИ МОЛОДЕЖЬЮ ПОНЯТИЯ ЗДОРОВЬЕ

В статье анализируется значение рефлексии понятия «здоровья» молодежью с точки зрения екопсихологического похода.

Ключевые слова: здоровье, психическое здоровье, екопсихологический подход.

Постановка проблеми. Збереження здоров'я громадян суспільства є важливим завданням сьогодення. Актуальність вивчення проблеми рефлексії поняття здоров'я молоддю зумовлена сучасними соціально-психологічними факторами, чинниками науково-технічного прогресу, інформатизації, глобалізації та сучасного темпу життя, стресогеністю суспільства, динамікою порушень психічного здоров'я, спалахами психосоматичних захворювань. Визначення психологічного здоров'я та умов його збереження є надзвичайно актуальним для різних соціальних інститутів - школи, сім'ї, закладів охорони здоров'я. Незважаючи на багаторічний інтерес науковців до феномену психологічного здоров'я, единого погляду на природу та визначення цього поняття немає. Тому феномен психологічного здоров'я потребує додаткового теоретико-методологічного уточнення та визначення його екопсихологічної сутності у зв'язку з сучасним екологічним станом в Україні.

Результати теоретичного дослідження. Поняття «хвороба», «здоров'я», «психічне здоров'я», «психологічне здоров'я» не можна вважати сьогодні концептуально визначеними й однозначними. Хворобу ми розуміємо як дію сукупності руйнівних процесів в організмі людини, наслідком чого є не лише погіршення фізичного самопочуття хворого, а й зміни його особистості, відхилення в емоційно-вольовій та мотиваційній сферах. З огляду на таку позицію, повернення до здоров'я передбачає усунення негативних наслідків хворобливих переживань, небажаних установок, невпевненості у власних силах, тривожності та інших хворобливих і граничних станів. Здоров'я можемо визначити як глобальний психічний стан особистості, для якого характерна динамічна гармонійність